

İNGİLİZ KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI'NDA İDEOLOJİ

Yrd. Doç. Dr. Banu DAĞTAŞ*

ÖZET

Bu çalışmada, medya metinlerinin üretim ve tüketim süreçlerini ideolojik açıdan analiz eden İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın ideoloji kavramsallaştırması incelenmiştir. Bu bağlamda önce İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın ideoloji yaklaşımlarını belirleyen Volosinov, Gramsci, Althusser ve Barthes'in düşünceleri ele alınmıştır. İngiliz Kültürel Çalışmaları bir yandan medyayı toplumdaki hakim değer ve ideolojileri yeniden üreten bir kurum olarak görürken, diğer yandan hegemonik mücadelenin yapıldığı bir alan olarak görmektedir. Gramsci'nin karşı-hegemonya kavramsallaştırmasından hareketle, izleyicinin medya metinleri karşısında tartışmalı (negotiated) ya da karşıt (oppositional) okumalar geliştirerek, dilde hegemonik mücadelenin verilebileceği kabul edilmektedir.

İNGİLİZ KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI

Medya metinlerinin üretim ve tüketim süreçlerinin, ideoloji merkezli çalışılması İngiliz Kültürel Çalışmaları ile başlamıştır. İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın medya metinlerine yaklaşımını, doğal olarak medyaya ilişkin bakış açıları belirler. İngiliz Kültürel Çalışmaları medyayı, toplumda hakim ideoloji ve değerleri yeniden üreten bir kurum olarak görür. Bu yaklaşım medya metinlerinin ideolojik analizinin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Sosyal bilimlerde Kültürel Çalışmalar yaklaşımı köken olarak 1930'larda oluşan Frankfurt Okulu'na kadar uzanmakla birlikte, kültür temelli analizler özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda artmıştır. Bu artışa yol açan etkenlerin başında toplumsal değişimde "değer" (value) bazlı hareketlerin yer alması gelir. Reel sosyalizmin çöküşü ile beraber izm'ler arasındaki mücadelenin gerilemesi, cinsiyet, etnik köken, ırk, din gibi kültür ağırlıklı toplumsal taleplerin ve çatışmaların ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Yeni medya teknolojileri de bir yandan kültürel çeşitlilik ve özerkliğe olanak tanırken, diğer yandan kültür üzerindeki müdahaleleri kolaylaştırmıştır (Kellner, 1995:16). Kapitalizmin kendi içinde yaşadığı yapısal değişim sonucu, refah devleti anlayışının terk edilmesi, devletin çökuluslu şirketler karşısında zayıflaması ve 1980'li yıllarda muhafazakâr

* Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi.

hükümetlerle beraber, yeni muhafazakâr değerlerin canlanması kültür alanının analizini daha cazip hale getirmiştir. Eleştirel bir toplum analizinden hareket eden Kültürel Çalışmalar toplumu, sınıf olgusunu aşan paradigmalara incelemeye çalışmıştır.

Kültürel Çalışmalar “eleştirel çalışmalar” olarak kabul edilmektedir. Eleştirel çalışmaların ortak paydası kapitalist ekonomik düzene ve liberal siyasal sisteme yönelttikleri eleştirilerdir ve bu nedenle eleştirel olarak adlandırılır. Marksist bir toplum eleştirisinden hareketle, yapısalcılık içinde dönüşen Kültürel Çalışmalar, tarihi reddeden ve tüm toplumsal hayatı söylemlere indirgeyen postyapısalcılık ve postmodernizme uzanan bir çizgide çalışmaktadır. Yapısalcılığın kültürel çalışmalar üzerinde en önemli etkisi, dilin kültürel ve toplumsal hayatı anlamada çok önemli olduğunun altını çizmesidir (Larrain, 1994:59). Marksizm ise kültürel çalışmaları şu iki yönden etkilemiştir: Birinci olarak kültürü anlamak için toplumsal ve tarihi yapı ile ilişki kurmak gerekir. Kültür ve tarih birbirinden ayrılmaz. İkinci olarak kapitalist sanayileşmiş toplumlar etnik köken, sınıf, cinsiyet, ırk gibi bölünmelere ayrılmıştır. Kültür, bu bölünmelerin kurulduğu ve anlam üzerinde mücadelenin verildiği alandır (Storey, 1996:3). Kellner (1995) Kültürel Çalışmalar’ın başlangıcında Batı Avrupa Marksizmi’nin önemli bir rol oynadığını, ancak yakın zamanlarda Marksizmi reddeden eğilimlerin oluştuğunu öne sürer.

Kültürel Çalışmalar, kültür ve kültürel ürünlere yaklaşımları açısından genellikle Frankfurt Okulu Yaklaşımı, İngiliz Kültürel Çalışmaları ve Postmodern/postyapısalcı yaklaşımlar olarak sınıflanır. Frankfurt Okulu’nun önemi “kültür endüstrisi” kavramını ortaya atmasından gelir. Frankfurt Okulu’na göre kapitalist sistem içinde kültür endüstrilerinin ürünleri hakim kapitalist düzenin meşrulaştırılması işlevini görür. Ancak medyanın politik ekonomisinin üretim süreci içinde analizi, medya kurumlarının diğer kurumlarla olan ilişkisi konusundaki ampirik ve tarihsel araştırmalar ve izleyici çalışmaları Frankfurt Okulu’nun eksik kalan yönleridir (Kellner, 1995:29). Daha ayrıntılı olarak ele alınacak olan İngiliz Kültürel Çalışmaları ve Hall, kültürü toplumsal üretim ve yeniden üretim kuramına oturtur ve hakimiyet (domination) ve direnç (resistans) yapıları üstünde durur. Postmodern/postyapısalcı çalışmalar ise özne kökenli olup, izleyici ve onun medya metinlerini alımlaması üstünde durur. Bu çalışmalar metinlerin politik ekonomisi, kültürün üretim süreçleri gibi bazı kavramları dışlar. Özne kökenli bu yaklaşımlar, anlamın izleyici tarafından yaratılmasının altını çizer. Bu yaklaşım içinde özne, dil ve söylem içinde oluşan, değişen, dönüşen, sürekli yapılaşma halini yansıtan bir kategori olarak ele alınmış ve her türlü özdençi açıklamalardan kaçınılmıştır (İnal, 1996:155).

İngiliz Kültürel Çalışmaları 1960'lı yıllarda kültüre eleştirel ve multi-disipliner yaklaşan bir proje olarak Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmaları olarak başladı. Başlangıçta İngiliz Kültürel Çalışmaları dikkatini kendi dönemlerinin sorunları üzerinde yoğunlaştırmış ve kültür politikası üzerinde çalışmıştır. İlk çalışmalardan biri olan Richard Hoggart (1958)'ın "Edebiyatı Kullanmak" adlı çalışmasında bireylerin kültürel kaynaklarla nasıl yaşadıkları ve nasıl kimlik oluşturdukları incelenmiştir (Aktaran Kellner, 1995:36). Çalışmanın ilk yarısı İngiltere'de işçi sınıfına dahil olan toplulukların nasıl geleneksel olarak karşıt kültür geliştirdikleri ve bu toplulukların devlet, okul ve medya aracılığı ile ulusal kültüre dahil edilme süreçlerinin incelenmesine ayrılmıştır. Bu ilk çalışmalar sınıf ve ideoloji kavramlarından hareketle alt kültürlerin (özellikle işçi sınıfı çalışılmıştır) medya aracılığı ile nasıl sisteme dahil edildiği ile ilgilenirken, yeni toplumsal hareketler çalışmaları etkilemiş, feminizm, ırk, eğitim ve pedagoji ve Thatcher hükümeti ile beraber yeni muhafazakâr hakimiyet gündeme alınmıştır (Kellner, 1995:36).

İNGİLİZ KÜLTÜREL ÇALIŞMALARININ İDEOLOJİ KAVRAMSALLAŞTIRMASI

İdeoloji, İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda merkezi bir konuma sahiptir. Storey (1996:4) bir çok ideoloji tanımı olduğunu, ancak kültürel çalışmalar için Hall'un formülasyonunun kabul görmüş bir tanım olduğunu söyler. Hall, Gramsci'nin hegemonya kavramına dayanarak ideolojik mücadele süreçlerini "eklemlenme" (articulation) ile açıklar. Eklemlenme kullanım sırasındaki üretimdir ve kültürel metinler ve pratikler eklemlenme ile anlam kazanır. Millner (1994) Hall'un Gramsci yorumunun yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasında bir yerde konumlandığını öne sürer. İdeolojiyi anlamlar çerçevesinde geçen bir mücadele olarak gören Hall; ideoloji ile ilgili olarak şu üç şeyin altını çizer (Aktaran Larrain, 1994:74):

- İdeolojiler izole olmuş kavramlardan oluşmaz. İdeolojiler farklı öğelerin, farklı anlamlar setine eklemlenmesinden oluşur.
- İdeolojik önermeler bireyler tarafından yapılır, ancak ideolojiler bireysel bilincin ya da niyetin ürünü değildir, aksine niyetler ideoloji içinde oluşur.
- İdeolojiler öznelere (bireysel-kollektif) oluşturarak çalışır.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda ideolojiye verilen ağırlık Batı Avrupa Marksizmi'nden ve dolayısıyla yapısalcılıktan kaynaklanır. Yapısalcı yaklaşımda konu "gösterge" sorununa dönüşür. Anlam toplumsal bir pratiktir ve "dil" aracılığı ile gerçekleşir. Dil ve sembolleştirme anlamın üretildiği araçlardır. Althusserci Marksizm ve semiyolojinin birleşimi, "medya metinlerinin" çalışılmasına önemli bir katkı getirmiştir. Geleneksel Marksizm ideolojinin dışsal toplumsal ve ekonomik belirleyicileri ile ilgilenirken, Althusser'in göstergesel pratiklerin iç

ilişkileri üstüne yoğunlaşması metin analizleri için kuramsal bir baz oluşturur. Ekonomi-politik yaklaşıma göre medya başat ekonomik üretim tarzına bağlı geniş anonim yapılar olması ölçüsünde ideolojiktir. Matterlart'a göre "ideoloji" bir sınıfın tahakkümünün rasyonelliğine ilişkin göstergeler doğrusudur. Bu göstergeler verili bir toplumun temelini gizleme işlevleriyle düzenlenmiştir. Burada ideoloji, gerçek koşulları perdelemeye yarayan göstergeler oluşturur. Başka bir deyişle, egemen sınıf göstergeleri tersine çevrilebilir, imgeleri öteki sınıfların, bunları gerçekliğin kendisi olarak kabul etmelerini sağlayacak şekilde bozabilir (Aktaran Sholle, 1994:216).

Sholle (1994:219)'a göre Williams ideoloji teorisini daha kapsamlı olan "duygu yapısı" ve "hegemonya" terimleri içine yerleştirerek yansıtma teorisinin ve bilim/ideoloji çiftinin tuzaklarından kurtarmaya çalışır. Sholle (1994:219), Eagleton (1976)'un Williams'ın "duygu yapısı" teriminin, gerçekte ideoloji terimini üçüncü tanımına, yani "anlam ve düşünce üretiminin genel sürecine" göndermede bulunduğu işaret eder. Sholle (1994:219)'e göre hakim duygu yapısı, iletilerin kodlayıcı ve kodaçıcıların içinde yer aldığı tecrübe (experience) bağlamını tanımlar. Bu genel yapı medya metinlerinin üretilmesi ve alınılması için bir gönderme noktası oluşturan yaşanan anlamlar ve değerler sistemidir.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın önemli bir temsilcisi olan **Stuart Hall** da, ideolojiyi anlamlar çerçevesinde geçen bir mücadele alanı olarak görür. Bu bağlamda Gramsci'nin bireylerin kendi konumlarının bilincine vardıkları, mücadele ettikleri bir alan olarak gördüğü ideoloji nosyonuna dayanır. Hall, ideolojinin kökenlerini bulmaktan ziyade somut etkilerini tanımlamaya çalışır.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'na damgasını vuran Stuart Hall'un medya konusundaki düşüncelerini anlamak için, öncelikle kodlama ve kodaçıklama (encoding/decoding) konusundaki görüşleriyle başlamak daha anlamlıdır. En temelde Hall ve İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın medya konusundaki yaklaşımları, dayandıkları toplumsal yapı ve bu yapı ile kitle iletişim araçlarının arasında kurdukları ilişkilendirme üzerinde temellenir. Düşünürler, bu ilişkilendirme yapılırken, siyasal, kültürel ve ekonomik yapılanmanın birlikte, bütüncül bir şekilde anlaşılması gerektiğini vurgular. Hall medya iletilerinin üretimi ve tüketimini "yeniden üretim" kavramı çerçevesinde ele alır. Bu bağlamda üretim pratiklerine ilişkin kullanılan bilgiler, tarihsel olarak tanımlanan teknik beceriler, profesyonel ideolojiler, kurumsal bilgi, tanım ve varsayımlar iletinin kendisini biçimlendirir (Hall, 1980:129). Hall kitle iletişim araçlarının işlevini şöyle tanımlar (Hall, 1994:200):

"Modern iletişim araçları kültürel ve ideolojik alanı tedricen kolonileştirmiştir. Toplumsal gruplar ve sınıflar üretici ilişkilerinde

olmasa da ‘toplumsal’ ilişkilerinde giderek parçalanın ve kısımlar halinde farklılaşın hayatlar sürdürürken kitle iletişim araçları (a) grupların ve sınıfların öbür sınıflara dair bir hayat, anlam, pratik ve değer ‘imgesi’ inşa etmelerinin temelini sağlamaktan, (b) tüm ayrı ve bölük pörçük parçalardan toplumsal totalitenin tutunumlu bir şekilde bir ‘bütün’ olarak kavranabileceği temsilleri ve düşünceleri sağlamaktan giderek daha çok sorumlu hale gelir.”

Hall (1994:200)’e göre modern medyanın büyük kültürel işlevlerinden birincisi budur: Başkalarının “dünyalarını”, yaşanan gerçekliklerini algıladığımız ve onların hayatları ile bizimkilerini kavranabilir bir “bütünün dünyası” halinde, bir “yaşanan totalite” halinde hayali olarak yeniden inşa ettiğimiz toplumsal bilginin, toplumsal imgenin sağlanması ve seçici bir şekilde inşa edilmesi.

Medya, iletilerin üretilmesi için toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş aygıtlardır. Sembolik iletilerin üretimi, geniş bir şekilde anlam ileten göstergeler sistemi olarak anlaşılın dilin aktarımından geçmeksizin gerçekleştirilemez. Olaylar kendi başlarına anlam iletemez. Olayların ister gerçek, ister kurmaca olsun anlaşılabilir kılınması için sembolik biçimlere dönüştürülmesi gerekir. Bu işleme kodlama adı verilir. Kodlama olaylara anlamlar yükleyen kodları seçmek, olayları kendilerine anlam yükleyen göndergesel bir bağlama yerleştirmek demektir (Hall, 1994:204). Hall (1994:204-205) kodlama konusundaki kültürelci tavrını “Kültür, Medya, İdeolojik Etki” adlı makalesinde şöyle belirtir:

“Bizim normal, ortak duysal beklentilerimizi ihlal eden ya da şeylerin verili eğilimlerinin tersine giden ya da statükoyu bir şekilde tehdit eden sorunlu ya da rahatsızlık verici olaylar- önemli ölçüde farklılık arzeden tarzlarda kodlanabilirler. Farklı bölgelerde yeğlenen kodlar olan ve toplumun üyelerinin çoğunun kabul edeceği ‘doğal’ açıklamaları cisimleştiriyor görünen kodların seçimi, bu sorunlu olayları uyuşma dayalı olarak başat ideolojilerin repertuarı içinde bir yerlere yerleştirir. Bu başat ideolojiler repertuarının tek bir üniter söylem oluşturmayıp, bir başat söylemler çoğunluğu olduğunu anımsamalıyız: ‘Yani bunlar kodlayıcılar tarafından olayları başat ideolojinin ufku içinde yeniden üretmek için’ kasıtlı olarak seçilmezler, ama kodlayıcıların içerisinde seçimlerini yapmak zorunda oldukları anlamlar alanını oluştururlar... Bu ideolojik söylemler, kodlama amaçları onları kullanarak güdüp yönetmek olanlara bile ‘zaten bildiğimiz şeylerin özeti’ olarak görünür. Birtakım öncüller içeriyor olmaları, bu öncüllerin başat durum tanımlarını cisimleştirdikleri ve varolan iktidar, zenginlik ve tahakküm yapılarını

temsil ettikleri ya da kırılmaya uğratarak yansıttıkları; böylece anlamlandırdıkları her olayı yapılandırdıkları ve verili ideolojik yapıları yeniden üretecek şekilde telaffuz ettikleri vb. bu süreç kodlayıcılar için bile bilinçdışı hale gelmiştir. Bu süreç genellikle mesleki ideolojilerin -fenomenel düzeyde kodlamanın gündelik pratiklerini yapılandıran ve her durumda etkili bir şekilde kodlayıcıyı kendi kullandığı malzemenin ideolojik içeriğinden ve kullandığı kodların ideolojik bulaşmalarından uzaklaştıran bir mesleki teknik yansızlığın parantezi içine yerleştiren pratiğin pratik teknik rutinleştirimlerinin (haber değeri, haberin anlamı, canlı sunum, heyecanlı fotoğraflar, iyi öyküler, sıcak haber vb) müdahalesi tarafından maskelenir. Böylece olaylar sistematik olarak tek bir tarzda kodlanmayacak olsalar bile, sistematik olarak çok sınırlı bir ideolojik yada açıklayıcı repertuvara dayandırılma eğiliminde olacaktır ve bu repertuvar (her bir durumda, yeni olayların bu repertuvarın ufku içine sokulabilmesi ideolojik bir işi gerektirse de) şeyleri başat ideolojinin alanı içinde ‘anamlı’ kılma eğilimine sahip olacaktır.”

Hall’un “şeyleri başat ideolojinin alanı içinde anlamlı kılma” olarak açıkladığı olgu hegemonyanın alanıdır. Hall ve kültürel çalışmalar hegemonyanın kültürel alandaki yeniden üretimi ile ilgilenirler. Burada yapısalcılıktan ve semiyolojiden alınan ise; ideolojinin bir göstergeler sistemi olarak görülmesidir. Hall da Volosinov gibi göstergeyi bir ideolojik mücadele alanı olarak görür. Yine Volosinov’dan hareketle Hall göstergenin çok aksanlılığından bahseder ve kodların açıklanmasında yananlam düzeyinin daha açık olduğunu ileri sürer. Semiyoloji göstergeler evreni içinde kodlar ve alt-kodlar halinde düzenlenmiş ideolojiler evrenini gösterir. Hall (1994:205)’a göre bu kültürel anlamlandırmanın toplumlarda aralıksız bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan unsur temelde göstergelerin ve çeşitli kodlar ve alt-kodlar halinde düzenlenişlerinin doğası ve kodların “metinlerarasılığı”dır.

Bir göstergenin geniş bir toplumsal anlamlar, ilişkiler ve çağrışımlar alanına gönderme yapmasını sağlayan yananlamsal (connatative) kodlar, herşeyden önce toplum üyelerinin toplumun kurumlarına, inançlarına, düşüncelerine ve meşrulaştırmalarına dair sahip oldukları toplumsal pratiklerin ve sorgulamaksızın kabul edilen bilginin, dil ve kültürün ufkuna sokuldukları ve yaygın bir şekilde dağıtıldıkları araçlardır. Bu kodlar, toplumsal hayatın yüzünü kaplayan ve onu sınıflandırılabilir, kavranabilir, anlamlı kılan çapraz referans çevrelerini, anlamın ve yananlamın çökeltmelerini oluşturur. Bu kodlar bir kültürün “anlam haritaları”nı oluşturur (Hall, 1994:188).

Hall (1980:136-137) egemen söylemler içinde kodlanan metinlerin bile karşı çıkararak ya da tartışarak okunabileceğini söyler. Bu anlayış izleyiciyi aktif kabul eden bir anlayıştır. Hall medya metinlerinin üç tür okumasından söz eder. “Egemen/hakim (hegemonic/dominant) okuma” bunlardan birisidir ve bu görüş benimsendiğinde medya metinlerinin egemen ideolojiyi yeniden ürettiği varsayılır. Hall’a göre ikinci okuma şekli “tartışmalı” (negotiated) okuma”dır ve bu kez izleyici/alıcı metnin belli kısımlarını kendi görüşlerine uygun bulurken, belli görüşlere karşı çıkar. Kimi okurlar ise metnin içindeki düz ve yan anlamların tümünü farkederek ve iletiyi tümüyle “karşıt (oppositional)” okur. Hall’un tartışmalı ve karşıt okuma biçimi izleyiciye aktif bir rol vermekte ve bu noktada post-yapısalcıların aktif öznesi ile çakışmaktadır. Ancak Hall özneyi yapan tarihsel, toplumsal koşulları dışlamaz ve bu koşulları genel olarak kültürle özdeşleştirir. Bu yönüyle de yapısalcılığa yaklaşır.

İNGİLİZ KÜLTÜREL ÇALIŞMALARININ İDEOLOJİ KAVRAMSALLAŞTIRMASININ KAYNAKLARI

Medya analizlerinde dil-ideoloji ilişkisinden hareket eden İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın ideolojiyi ele alışları Volosinov, Gramsci, Althusser ve Barthes’in yaklaşımları tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde bu düşünürlerin ideoloji analizleri ele alınacaktır.

Volosinov

Özellikle 1970’lerde avant-garde Avrupa düşüncesine damga vuran dil ve ideoloji tartışmalarının başlangıcı ilk kez Sovyet filozof V.N. Volosinov’un **Marksizm ve Dil Felsefesi** adlı yapıtında dile getirilmiştir. Volosinov (1973:10) “Nerede bir gösterge varsa, orada ideoloji vardır” demiştir. Volosinov’un ideolojiye bakışı dil merkezlidir. Dil, dinamik, genelleyci bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Gösterge üretimi, toplumsal formasyonların içinde ve arasında gerçekleşir. İdeolojinin işlendiği temel ortam dil ve bilinç pratiğidir, çünkü anlam dil yoluyla üretilir. Volosinov’a göre ideoloji ve dolayısıyla özel anlam ve tanımlar gösterge yoluyla üretilir. Birey kendisini önce dil sistemi içine yerleştirmek kaydıyla düşünebilir ve konuşabilir. Bu sistem toplumsal olarak inşa edilir ve ayakta tutulur. Dilin kullanımı içinde gömülü olduğu toplumsal ilişkilerin doğasına, kullanıcıların toplumsal olarak birlikte örgütlenme tarzlarına ve kullanıldığı toplumsal ve maddi bağlamlara bağımlı olacaktır. Dilin eklemelenmesindeki temel öge göstergedir. Ve göstergeler anlamın maddi kayıtlarıdır.

Volosinov (1973:9)’a göre bir gösterge basitçe gerçekliğin bir parçası olarak varolmaz; başka bir gerçekliği yansıtır ve kırılmaya uğratar. Göstergelerin nüfuz

sahası ve ideoloji alanı aynı yer ve zamanı kaplayan şeylerdir: Bilinç ancak göstergelerin maddi ifadelerinde ortaya çıkabilir ve bu göstergeler kendi içlerinde maddi olduklarından gerçekliğin sadece yansımaları değil, onun ayrılmaz parçalarıdır. “Sözcük, belli başlı ideolojik fenomendir ve bilinç, sözcüklerin içselleştiriminden bir tür iç konuşmadan” başka birşey değildir. Bir başka deyişle bilinç içimizdeki birşey olmaktan çok, çevremizde ve aramızda olan birşey, bizi baştan sona oluşturan bir gösterenler ağıdır (Eaglaton, 1996:270).

Göstergelerin biçimi bireylerin içinde yaşadığı toplumsal örgütlenme ve bireylerin bu örgütlenme ile olan karşılıklı ilişkileri tarafından konumlandırılır (Volosinov, 1973:21). Bu nedenle Volosinov anlamın her zaman için eklenmenin bağlamı tarafından belirlendiğini öne sürer (Akataran Storey, 1996:4). Kültürel metinler ve pratikler çok aksanıdır; metinler farklı kişilerce, farklı bağlamlarda, farklı politikalarla eklenilebilir. Sonuç olarak anlam hem toplumsal bir üretimdir, hem de aynı metin farklı eklenmelerle okunabileceği için potansiyel bir çatışma alanıdır (Storey, 1996:4).

Volosinov’la başlayan ve Althusser gibi yapısalci düşüncülerle devam eden anlayışa göre ideoloji göstergeden koparılmadığı gibi, gösterge de, somut toplumsal ilişki biçimlerinden ayrı düşünülemez. Gösterge bu ilişkilerin içinde yaşar, buna karşılık bu ilişki biçimlerinin de toplumsal yaşamın maddi temeli ile ilişkilendirilmesi gerekir. Gösterge ve onun toplumsal konumu ayrılmaz derecede birbirine karışık-kaynaşır ve bu konum bir konuşmanın yapısını ve biçimini belirler. Bu durumu Eaglaton (1996:270) şöyle yorumlar: “...Demek ki burada ideolojiyi sadece ekonomik ‘altyapının’ yansımalarına indirgemeyen, sözkonusu sözcüğün maddiliğine ve yakalandığı söylemsel bağlarla gerçek hakkını veren materyalist bir ideoloji kuramının ana hatlarıyla karşı karşıyayız”.

Eaglaton (1996:270).’a göre dil ve ideoloji Volosinov’a göre bir anlamda özdeş olsa bile, bir diğer anlamda özdeş olamaz. Çünkü çatışan ideolojik konular kendilerini aynı ulusal dil içerisinde dile getirebilir ve aynı dilsel cemaat içinde keşşebilir. Bu konum göstergenin sınıf mücadelesinin bir alanı olmasını gösterir Böylece Volosinov ile beraber ideoloji kavramı dilsel bir boyut kazanmış olur: karşıt toplumsal çıkarların gösterge düzeyindeki mücadelesi. Volosinov (1973:23) ideolojinin bu boyutunu şöyle açıklar:

“Göstergede yansıtılan gerçeklik yansıma değil, kırılmadır. İdeolojik göstergedeki gerçekliğin kırılması nasıl olur? Birbirinden farklı toplumsal çıkarların her ideolojik gösterge keşşmesi ile. Bundan dolayı gösterge sınıf mücadelesinin alanı haline gelir. İdeolojik işaretin toplumsal çok katlılığı oldukça önemli bir konudur. Toplumsal mücadelelerin baskıları sonucu oluşur. Gösterge sınıf

mücadelelerini aşar ve kaçınılmaz olarak gücünü yitirir, alegori içinde dejenere olur ve toplumsal aklın nesnesi olmaktan ziyade, filolojik bir karşılaştırmanın nesnesi haline gelir”.

Gramsci

İkinci kuşak Avrupa’lı Marksist düşünürler **Althusser** ve **Gramsci** salt ekonomik alt yapı üzerinde yoğunlaşarak yapılan analizlerin, üst yapının işleyişini tam olarak açıklayamadığından hareketle, **üst yapı kurumlarının görece özerkliği** kavramını gündeme getirmiştir. Bu nedenle bu düşünürlere üst-yapı kuramcıları da denmektedir. Yine her iki düşünürün de altını çizmek istediği nokta, Batılı kapitalist toplumlarda, toplumsal iktidarın baskıcı olmayan araçlarla sürdürülmesinde ideolojinin rolüdür. **Gramsci** bu bağlamda alana yeni bir kavram kazandırmıştır: **hegemonya**. Gramsci’nin düşüncesinin çıkış noktası; İtalyan ve sosyalist kimliğinden hareketle 1917’de 1920’lerde İtalya’da konseyci işçi hareketlerinin yenilmesi ve faşizmin yerleşmesidir. Ayrıca İtalya’nın Batı Avrupa ülkelerine göre politik sistem olarak daha geri kalmış olması Gramsci’yi Liberal ve faşist devlet üzerine düşünmeye itmiştir. Gramsci Batı Avrupa ülkelerinde Rusya gibi proletaryanın bir devrim gerçekleştiremeyeceği düşüncesinden hareketle yeni bir sosyalist strateji geliştirdi. Bu stratejide hegemonya, direnç, rıza gibi kavramlar büyük önem taşıyordu. Ortodoks Marksizm Batı’da hakim olan burjuva devletini emekçileri baskı altında tutan bir “araç” olarak görür. Gramsci burjuva devletinin baskıcı yönünün yanısıra “ikna edici” yönünün olduğunu öne sürmekte, bu iknayı “hegemonya” kavramı ile açıklamaktadır. Devletin iknaya, rızaya dayalı yönünün altının çizilmesi, o güne kadar yapılan devlet tanımlarını aşar, modern dünyadaki devleti daha iyi açıklayan tanımlamalara ulaşır. Kapitalist toplumlarda çoğunluğun rızasını sağlamaya yardımcı olan üst yapı kurumlarının başında **medya** gelir. Diğerleri eğitim, hukuk, aile, kilise, sendika gibi sivil toplum kurumlarıdır. Bu kurumlar hegemonyanın kurulmasını sağlayan kurumlardır. Gramsci batılı toplumlarda sosyalizmin kurulmasına yönelik devrimci mücadelenin başarılı olabilmesi için devrimcilerin de bir karşı-toplumsal iktidar (counter hegemony) ideolojisi ya da yeni bir bütüncül, kültürel yapı geliştirmeleri gerektiğini vurgular. Sosyalist devrimden sonra kurulacak olan siyasal sistem, siyasal iktidara ek olarak, yeni bir yaygın ve **bütüncül kültürel yapının** besleyebileceği bir toplumsal iktidara da dayanabildiği ölçüde geniş kitlelerle buluşacaktır. Gramsci, sosyalist devrimi ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal, ideolojik yönleriyle ve bir bütün olarak ele almış, sınıf mücadelesinin burjuva toplumunun her alanında yürütülmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Rusya’da olduğu gibi devlet birden ele geçirilemez batılı kapitalist toplumlarda. Çünkü buralarda gelişmiş sivil toplum örgütlenmeleri vardır. Eagleton (1996:165-166) bu konuyu şöyle betimler:

“Egemen iktidarın, inceden inceye ve kapsamlı bir şekilde alışılmış gündelik etkinliklerin en küçük parçasına kadar yayıldığı, ‘kültür’ün kendisi ile ayrılmaz bir biçimde içiçe geçtiği anaokullarından bir biçimde cenaze törenlerine kadar yaşantımızın bütün dokusuna kendi damgasını vurduğu bir toplumsal oluşum içerisinde, işçi sınıfı iktidarı nasıl ele geçirebilir? Büyük ölçüde yabancı ve baskıcı birşey olarak algılanan bir iktidara karşı değil de, bir bütün olarak toplumsal düzenin ‘sağ duyusu’ haline gelmiş bir iktidara karşı nasıl savaşıyoruz?”

Eaglaton (1996:165)’a göre, Gramsci’nin kafasındaki sorunsal, modern toplumlarda fabrikaların işgal edilmesinin devrimci mücadele için yeterli olamayacağıdır. Aynı zamanda, en geniş ve en gündelik tanımı içinde “kültür” alanının tamamında da mücadele verilmelidir. Yönetici sınıfın iktidarı maddi olduğu kadar, manevidir de. Ve herhangi bir “karşı hegemonya”, yürüttüğü siyasi mücadeleyi o ana kadar ihmal edilmiş olan değerler ve alışkanlıklar, dilsel kalıplar ve ritüel pratikler alanına taşımak zorundadır. Eaglaton Lenin’in 1918’de Moskova’da düzenlenen işçi sendikaları konferansında bu konuya zekice bir yorum getirdiğinden sözeder. Eaglaton (1996:165)’un Collected Works Cilt 27’den aldığı bu konuşma metni şöyledir:

“Rus devriminin bütün zorluğu, ilk adımı atmanın Rus devrimci işçi sınıfı için Batı Avrupalı sınıflar için olduğundan çok daha kolay olmasıdır. Fakat bizim için daha zor olanı bunu devam ettirmektir. Batı Avrupa ülkelerinde bir devrim başlatmak daha güçtür, çünkü oralarda devrimci proletaryanın karşısında daha yüksek düzeyde bir düşünce vardır, oysa işçi sınıfı bir kültürel kölelik durumundadır”.

Hegemonya kavramı, bir yönetici gücün kendi hakimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi anlamında kullanılır. Hegemonya güç ve rızanın bir bileşimine dayanır. Gramsci’ye göre, liberal kapitalist devlette zor’un arkasında işleyen rıza, sistemin devamı için önemli bir unsurdur (Bobbio ve Texier, 1982; Bumin, 1981; Eaglaton, 1996; Fiske, 1996; Hall, 1994; Portelli, 1982; Saybaşı, 1985). Hegemonya tek başına üretken ve ekonomik alanda kazanılmaz. Hegemonya kısmen tabi sınıfların üst yapılara içerilmesiyle başarılıdır. Gramsci iktidar kavramını, iktidarın baskıcı olmayan yönlerinin altını çizerek yeniden tanımlar ve hakimiyet nosyonunu sınıf çıkarlarının daha ötesinde algılar. Ve buradan hareketle hegemonyanın sağlanmasında, toplumsal, entellektüel ve ahlaki hayatın bütün eğilimlerinin üretici sistemin gerekliliklerine aktif bir şekilde uyumlu kılınmasında üst yapıların, devlet ve sivil birliklerin, siyaset ve ideolojinin oynadığı merkezi rolün kavranmasını sağlar.

Hakim sınıf tek bir amaç etrafında toplanmaz. Burjuva toplumu farklı hakim sınıflardan oluşmuştur. Bunların yönetilenleri “tabi kılma” alanında birbirleriyle rekabet eden söylemleri vardır. Ancak “devlet” gibi, “hukuk” gibi bütün hakim sınıfların çıkarının ortaklaştığı kavramlar sözkonusu olduğunda uzlaşırlar, üniter bir tavır takınırlar. Hakim sınıfın hegemonyasının ideoloji aracılığı ile işlemesi, ideoloji aracılığı ile tabi sınıfların rızasının alınmasıdır. Burada dil ve sembolleştirme ve dolayısı ile medya önemli meşruluk araçlarıdır. Gramsci hegemonyayı devlet ile ekonomi arasındaki bütün aracı kurumları kapsayan sivil toplum ile ilişkilendirir. Ancak Anderson (1988) buna katılmaz. Anderson’a göre hegemonya devleti de içermektedir, çünkü zaten kapitalist devletin siyasi biçiminin kendi başına hakim sınıfların hakimiyetini sağlamada önemli ve yaşamsal bir organdır.

Tabi kılınmış sınıflar güçlü olmadıkları zamanlar ya da diğer bir deyişle varolan düzene “karşı-hegemonik” bir gücü yeniden sunmaya yetecek kadar örgütlenemedikleri zaman, hegemonya bu tabilik durumlarının pekiştirilmesinin bir aracı olarak kullanılır. Hegemonya belli dirençlerle karşılaşabilir, bu yüzden istikrarlı değildir. Hegemonya ekonomik bir tavizle yıkılmaz. İşçi sınıfı muhalefetinin temsilcisi konumunda olan sendikalar hakim sınıflardan belli ekonomik tavizler koparabilir. Ancak bu hegemonyanın yıkılması anlamına gelmez. Hegemonya sınıf mücadelesinde belli bir dengenin tesis edilmesini başarır, dolayısıyla, yönetici bloğun rıza ve meşruluk kazanması için verilecek ödünler, hegemonyanın asıl temelini alt-üst edemeyecektir (Hall, 1994:192). En temel hegemonik strateji “ortak duyunun” (common sense) inşasıdır. Eğer yönetici bloğun fikirleri sınıf temelli değil de, ortak duyu olarak kabul edilebilirse, bu sınıfın ideolojik hedefleri gerçekleşir ve ideolojik işleyiş gizlenir (Fiske, 1996:225). Fiske bu işleyişi şöyle örnekler:

“Toplumumuzda suçluların cezalandırılmaları gereken zayıf ve günahkar bireyler olduğu düşüncesi bir ‘ortak duyudur’. Bu tür bir ortak duyu, yasaları ihlal edenlerin ağırlıklı olarak dezavantajlı ya da güçsüz toplumsal gruplar içindeki erkekler olduğu gerçeğini gizlemektedir. Ortak duyu böylece, suçluluğun bireysel nedenlerden değil, toplumsal nedenlerden kaynaklandığı biçimindeki olası anlam üretimini engellemiş olmaktadır.”

Fiske’ye göre suçluluğun adaletsiz bir toplumdan çok günahkar bireyin bir ürünü olduğu yönündeki ortak duyu, burjuva ideolojisinin bir parçasıdır ve alt sınıflar tarafından kabul edildiği sürece hegemonya işlemektedir. Dolayısıyla Gramsci’ye göre yönetici sınıfa karşı savaşımın esas alanı sivil toplumda yer alır. Sivil toplumu denetleyen grup hegemonik gruptur ve politik toplumun fethi, onu

devletin tümüne (sivil toplum+politik toplum) yayarak bu hegemonyayı tamamlar. (Akataran Portelli, 1982:173)

Millner (1994:72)'e göre hegemonya en kuvvetli şekliyle kültürdür. Ancak bu kültürün bazı sınıfların hakimiyetini yaşattığı unutulmamalıdır. Toplumsal sistemdeki tüm değer ve düşünceler varolan yönetici sınıfı destekler. Hegemonya; değerler üzerinde bir uzlaşmadır ve genellikle “ortak duyu”nun içine yerleşir, ancak yönetici sınıfın çıkarıdır. Millner (1994:66) hegemonyayı Weber'in meşruluk kuramına benzetir ve “**Meşruluğun Marksist Kuramı**” tanımlaması yapar. Diğer bir kültürelci araştırmacı Grossberg (1996:162) hegemonyayı; geniş bir toplumsal proje için, bir toplumsal blok tarafından, geniş bir kitle desteğinin harekete geçirilmesi olarak görür. Ancak Grossberg hegemonyanın evrensel bir mücadeleyi tanımlamadığını; gelişmiş kapitalizmin, kitle iletişiminin ve kitle kültürünün sınırları ile belirlenen bir mücadeleyi tanımladığını öne sürer. Eagleton (1996:167) uzlaşmaya dayalı bir yönetimin sadece kapitalizme özgü bir durum olmadığını, ancak rıza ile baskı arasındaki oranın, kapitalist toplumlarda rızadan yana kaydığına inanmak için geçerli nedenler olduğunu belirtir. Eagleton (1996:167)'a göre burjuva devleti mecbur kaldığında açık şiddete başvurur; fakat böyle yapmakla ideolojik güvenilirliğini önemli ölçüde yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalır. “Toplumsal yaşamın dokusuna baştan sona yayılmış ve böylece bir alışkanlık, görenek veya kendiliğinden gelişen etkinlik gibi “doğallaşmış” ve görünmez bir halde kalmak genel olarak iktidar adına daha tercih edilir bir durumdur.”

Hall (1988:85)'a göre hegemonya, hakimiyetin ideolojik zorla değil, kültürel önderlikle sağlandığını ima eder. Hall kültürel çalışmaların medyaya yaklaşımındaki temel boyutun altını çizer:

“Hegemonya, toplumdaki temel ekonomik süreçler üzerinde etkin bir üstünlük sağlamış olan hakim sınıf ittifakının ya da yönetici bloğunun toplumun hayat tarzı, anlayışı, biçimi, kültür ve medeniyet düzeyini bir sınıfın dar çıkarlarına uygun olarak dönüştürmese bile, bir bütün olarak hakim toplumsal ve üretim sisteminin gelişimini ve genişlemesini destekleyen bir yönde dönüştürebilecek ve yeniden biçimlendirecek süreçlerdeki üstünlüğünü kuşatır. Bu önderlik anlayışında önemli olan nokta, hegemonyanın hukuksal ve meşru ölçütlerden ziyade, tabi durumdaki sınıfların ve toplumsal grupların aktif rızalarının kazanılması yoluyla sağlanmasıdır.”

Medya belli bir sınıf ittifakının değerleri yerine, bir bütün olarak hakim toplumsal ve ekonomik sistemin değerlerinin yeniden üretilmesi ve bu konuda rıza sağlanması açısından işlev görür. Medya “herkesin anlaştığı şey”in genel

çerçevesine duyarlı olduğu sürece varolabilir ve bu da uzlaşma'dır ve devlet'dir. Eğer medya özel bir partiyi ve onun düşüncelerini savunursa partizanlıkla suçlanır. Ancak bu parti veya partilerin çıkarları ve güçleri devletle çakışır ve meşruluk kazanırsa medya tarafından desteklenir. Medyanın yansızlığı; devletin dolayımını, yani özel çıkarların genelleştirildikten ve ulusun rızasını kazandıktan sonra meşrulaşan bir süreci gerektirir. Böylece özel çıkarlar genelleşir ve meşrulaşır, yöneten sınıfın genel çıkarı haline gelir (Hall, 1988:87). Hall devletin çatışmalı konulardaki bu rolünden dolayı medyanın “devletin ideolojik aygıtı” olduğunu söyler. Hall ve Kültürel Çalışmalar medyanın bir partiyi, bir özel grubu meşrulaştırmasının yolunun, o özel grubun çıkarlarının ortak duyuya, hakim değerlere, üzerinde uzlaşılan değerlere referansta bulunmasından geçtiğini söyler. Üzerinde uzlaşılan değerler devlet de olabilir erkek egemen ideoloji de ya da beyaz ırkın üstünlüğü. Hegemonya kavramı Gramsci tarafından sınıfa eklenen güç ilişkilerini açıklamak için kullanılırken; kültürel çalışmalarla beraber cinsiyet, ırk, din, etnik, köken ve anlama eklenen güç ilişkilerini açıklamak için kullanılmaktadır.

Althusser

Althusser yapısalcı bir marksist düşünür olarak ideolojiyi “pratik” olarak görmüştür. Althusser Marx'ın ekonomi ağırlıklı kuramını yapı ve bilinçdişi kavramlarını kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Marx'a göre ideoloji yönetici sınıfın, işçi sınıfı üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdığı, “yanlış bilinç” oluşturan fikirlerdir. Marx'a göre işçi sınıfı burjuvaziyi yıkacak ve sömürünün olmadığı bir toplumsal sistem yaratacağı. Böyle bir toplumsal sistemde yanlış bilince de yer yoktur. Ancak yirminci yüzyılda kapitalizmin içsel bir devrimle yıkılmayacağı ve Rusya'daki devrimin Avrupa'ya ve batı dünyasına yayılmayacağı ortaya çıktı. Kapitalizm, üyelerinin çoğunluğunu hâlâ ikincil konumda tutmaya ve azınlık çıkarları doğrultusunda sömürmeye devam ediyordu. Bu durumu açıklayabilmek için, Althusser gibi Marksist düşünürler daha gelişkin bir ideoloji kuramı geliştirdiler. Bu kuram ideolojiyi toplumun ekonomik temeliyle çok yakın bir neden-sonuç ilişkisinden özgürleştirdi ve onu bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği bir fikirler sisteminden ziyade, tüm sınıfların katıldığı ve her yana yayılmış pratikler olarak yeniden tanımladı. Fiske (1996:223)'ye göre tüm sınıfların bu pratiklere katılması, bu pratiklerin artık hakim sınıfın çıkarlarına hizmet etmediği anlamına gelmemektedir, aksine bu hizmeti yerine getirirler: “yeniden tanımlanan ideoloji, Marx'ın düşündüğünden çok daha etkilidir, çünkü tüm sınıfların düşünce ve yaşam biçimlerine dışarıdan değil, içeriden işlemektedir.”

Althusser'e göre ideoloji üretim ilişkilerini, sınıflararası ilişkileri ve insanların yaşadıkları dünyaya olan ilişkilerini yeniden üretmek üzere işler. Her toplum bir yandan üretirken, bir yandan da varoluş koşullarını yeniden üretmek zorundadır,

yoksa çöker (Aktaran Coward ve Ellis, 1985:130). İdeolojinin insanların kendi aralarındaki ilişki ve kendi varoluş koşullarının yaşama biçimi olarak görülmesi, aynı zamanda onu yanlış bilinçten kurtarır. İdeoloji bireylerin üretildiği ve çeşitli yollarla toplumsal yapılar içinden hareket edebilmek için bu yapılara yönelişlerini ürettikleri bir pratiktir. Bireyler hareket edebilmeleri için konumlara “özne” olarak yerleştirilir ve bu da kendi etkinliklerinin temelidir (Coward ve Ellis, 1985:130). Althusser’de ideoloji kapitalizmin yeniden üretilmesi ve bu bağlamda da öznenin üretilmesi anlamında işlevseldir. İdeoloji öznelere toplumsal ilişkilerle özgül ilişkilerde oluşturması açısından maddi bir güçtür (Aktaran, Coward ve Ellis, 1985; Woollacatt, 1988). Bu gücün maddiliği Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) gibi bazı somut kurumlar ve bazı temsil pratikleri (dil, sembolleştirme, metin) aracılığı ile daha iyi anlaşılır. Bazı kurumların işlevleri ideolojiyi yeniden üretmek, dolayısıyla bireyleri de ideoloji için özne olarak yeniden üretir gözüktüğünden, Althusser ideolojinin somut kurumlara dayandığını öne sürer.

Althusser’in ideoloji kavramını anlamada anahtar kavramlar **toplumsal yeniden üretim, öznenin üretimi** ve bunların somutlaştığı **DİA**’dır. Ancak bunların yerli yerine oturtulması Althusser’in klasik alt yapı-üst yapı ilişkilerine bakışımın ve bu bağlamda **“pratik”** ve **“bir pratik olarak ideoloji”** nosyonunun irdelenmesi ile mümkündür.

Althusser’e göre üretim tarzı; ekonomik üretim tarzı, politik üretim tarzı, kuramsal üretim tarzı ve ideolojik üretim tarzı olarak ayrılır ve her birine “pratik” denir. Pratik, toplumsal formasyonun üretildiği ve dönüştürüldüğü belirli bir üretici etkinliği belirtir. Daha açık bir ifadeyle Althusser’in düşüncesinde pratik, belirli bir insan emeği ve üretim araçlarının kullanılması sonucunda, belirli bir hammaddenin, belirli bir ürüne dönüştürülmesi sürecidir (Aktaran Geras, 1985:309). Ekonomik pratik, maddi geçim araçlarının ve ekonomik üretim ilişkilerinin üretilmesi demektir. Bu pratik üretici güçlerin biçimi ve üretim ilişkileri tarafından oluşturulur. Politik pratik toplumsal grupların karşılıklı ilişkilerini, toplumsal örgütlenme biçimlerini ve bu biçimler arasındaki egemenlik ve başegme ilişkilerini üretir. İdeolojik pratik ise öznelere toplumsal bütünlükte eylemde bulunmalarını sağlayan durumları üretir. Her pratik diğerinin varoluş koşullarını hazırlar. Bu pratikler sistemi yeniden üretirler. Bu pratikler arasında ekonominin direkt olarak belirleyiciliğine dayalı bir ilişki yoktur. Diğer pratiklerin (politik, ideolojik pratik, kuramsal pratik) ekonomik pratikten görece özerklikleri söz konusudur. Ekonomi son kertede hangi pratiğin belirleyici olduğunu belirlediği için diğer pratiklerden “görece” özerktir. Ekonomi herhangi bir anda belirleyici olup olmayacağını, olmayacaksa da yerine hangi pratiğin belirleyici olacağını saptayabilecek durumdadır. Yapısalcılık açısından bakılacak olunursa; bu pratikler hem belirleyici hem de belirlenendir. Dolayısıyla ekonomi belirleyici olduğu kadar belirlenendir ve her pratik, parçası olduğu genel oluşum tarafından belirlendiği

kadar, genel oluşumun belirlenmesine kendi adına katkıda bulunmaktadır (Geras, 1985:23).

Althusser İdeoloji ve Devletin İdeoloji Aygıtları(1971)'nda “**yeniden üretim**” kavramını ortaya atar. Althusser bir üretici sistem olarak kapitalizmin üretim koşullarını genişleyen bir ölçekte yeniden ürettiğini ve bu genişleyen ölçekte yapılan yeniden üretimin **toplumsal yeniden üretimi** (emek gücünün ve üretim ilişkilerinin yeniden üretimini) içermesi gerektiğini ileri sürer (Aktaran, Hall, 1994). Bu genişletilmiş “toplumsal yeniden üretim” nosyonu tam da görünüşte direkt olarak üretimle bağıntılı olmayan tüm aygıtların eylemliliğini gerektirir. Emek gücünün ücret aracılığıyla yeniden üretimi **aileyi** gerektirir; “yönetici ideolojiye boyun eğmenin yeniden üretilmesi” **kültürel kurumları, kiliseyi, kitle iletişim araçlarını, siyasal aygıtları** ve ileri kapitalizmde tüm diğer ‘üretici olmayan’ aygıtları giderek kendi bölgesine kaydıran bütün bir devlet yönetimini gerektirir (Aktaran Hall, 1994:94). Devletin bu toplumsal yeniden üretimi tüm toplumun rızasını sağlama alan yapı olmasından dolayı ve sermayenin süregiden hegemonyasını ve yönetici sınıf bloğunun uzun vadeli çıkarlarını gözetmede nötr olarak kavranmasından dolayı, Althusser bu süreçte işe karışan tüm aygıtları (katı anlamda devlet tarafından örgütlenmiş olup olmadıklarına bakmaksızın) “**devletin ideolojik aygıtları**” olarak adlandırır (Hall, 1994:94). Burada Althusser'deki toplumsal yeniden üretim ve Gramsci'deki hegemonya kavramlarının benzer işlevleri gördüğü söylenebilir. Bu aygıtlar devletin dışında özel mülkiyet olarak da işletilebilirler, ancak bu konum onların hakim düşüncenin yeniden üretimine hizmet etmelerini engellemez. İdeoloji hem özneyi belirli konumlara yerleştirir, hem de devletin ideolojik aygıtlarında somut hale gelir. Bu aygıtlardan aile öznenin söylemde, dolayısıyla anlamda belli bir ilişki içerisinde üretildiği alan haline gelir; bu ilişki daha sonra öznenin devletin maddi kurumları içerisindeki tutumunu belirler (Coward ve Ellis, 1985:133). Diğer bir değişle toplumsal ailevi konum bireylere verdiği görevlerle, onların üretim tarzında “özneler” olarak tanımlanmalarında ve yeniden üretimlerini belirlemede önemli bir rol oynar.

Althusser'e göre ideoloji bir doğruluk-yanlışlık karşıtlığına göre konumlanamaz. Diğer bir deyişle, doğruluk ve yanlışlık ölçütleriyle ilgili bir nosyon değildir. Althusser'e göre ideoloji, bireylerin toplumla olan ilişkilerini “yaşama biçimini” temsil eder. Bu aynı zamanda bireylerin bilinçdışı, duygulanımsal ilişkilerine de göndermede bulunur (Aktaran Eagleton, 1996:202).

İdeolojiler düşünmeden ziyade, yaşananın, tecrübe edilenin alanıdır. İdeolojide insanlar kendileri ve kendi varoluş koşulları (örneğin, emeğin kapitalizmin altında toplumsallaşması) arasındaki ilişkiyi değil, kendileri ve kendi varoluş koşullarını “yaşama” tarzını (piyasa ilişkileri aracılığıyla kapitalist üretimin gerçek koşullarını yaşama tarzımızı) ifade ederler (Hall, 1994:183). Althusser'e göre ideoloji

bireylerin varlıklarının reel koşulları ile kurdukları hayali ilişkidir (Eaglaton, 1996; Larrain, 1994; Aktaran Woollacatt, 1988).

Barthes

Barthes “Mitler” (1957) çalışmasının birinci bölümünde çağdaş toplumda insanı çevreleyen otomobil, reklam, turizm, sabun, şarap, çeşitli filmler gibi mitleri eleştirel bir yaklaşımla ele almış, “Günümüzde Mit” adlı ikinci bölümde ise; mitlerin oluşturduğu genel düzeni, genel yapıyı dilbilimin ve oluşmakta olan göstergebilimin kavramlarıyla kuramsal açıdan değerlendirmeye çalışmıştır. Barthes’ın bu çalışmasının en önemli yönü; yananlam, ideoloji ve mit ilişkisidir. Davidson (1992:105)’a göre Barthes Mitler’de objeleri metin (text), metinleri de mit olarak okumuştur. Ona göre otomobil, müzik, reklam imajları, filmler birer göstergedir.

İnal (1996:55)’a göre, Barthes Mitler’deki ideolojinin toplumsal boyutundan ziyade, dil içinde kurulma biçimi ile ilgilenmiştir. İnal Barthes’ın Mitler’de çeşitli dilsel süreçleri ve bazı medya metinlerini (reklamlar) sorun edindiğini ve gerek bu çalışmasında, gerek diğer çalışmalarında dili sadece sözel bir konuşma edimine ilişkin bir sistem olarak ele almadığını söyler. Barthes’ın “ideoloji ve dil sorununu birlikte ele alış ve burjuva gerçekliğini” dil içinde kuruluşuna ilişkin söyledikleri tüm medya metinleri ve çağımızın medyası televizyon metinlerine ilişkin yeni bakış açısı arayışlarına izini bırakmıştır. Ungar ve McGraw (1989)’a göre Barthes’ın Mitler çalışması anlamın ve değerlerin gündelik hayatta nasıl oluştuğunun çalışılmasına iyi bir örnek oluşturur. Bu çalışmada Fransız toplumsal yaşamındaki küçük burjuva değerlerinin çeşitli değişkenleri ele alınmıştır. Cunningham (1993:129) ise Barthes’ın Mitler’de burjuva kültüründe yerleşmiş olan hakim değerlerin, kültürel yeniden üretimini analiz ettiğini söyler. Weedon ve diğerlerine göre (1992:180) Barthes’ın Mitler çalışmasının temel amacı, ideolojinin doğallaştırıcı etkisinin kritiğini yapmaktır. Coward ve Ellis (1985:51)’e göre Bathes Mitler’de yeme, giyinme, tatile gitme, güreş etme gibi gösterge sistemlerinin, mit olarak adlandırdığı başka bir anlamlandırma sistemi tarafından yönlendirildiğini bulmuştur. Barthes’a göre bunlar “burjuva sınıfının çıkarlarına göre bazı anlamları doğallaştırıp, dünyanın şimdiki durumunu ebedileştiren temsil etme biçimleridir”.

Barthes’ın kültürün analizinin semiotik aracılığı ile yapılmasında ve ideolojinin anlaşılmasındaki anahtar kavramı Hjelmslev’den alıp geliştirdiği yananlam’dır. Nöth (1990:310) Barthes’ın yananlam kavramını şöyle açıklar:

“Barthes kültürel ve edebi eleştirilerinde yananlam kavramını, metinlerde gizli olan anlamı tespit etmek için kullanır. Mitler

çalışmasında ikincil anlam sistemini mitler olarak tanımlamıştır. Barthes yine bu çalışmada yananamların alanını ideoloji olarak tarif etmiştir. **Kitle iletişim araçları iletilerine doğal bir oluşum vermek için mitleri ya da ideolojileri ikincil anlam sistemleri olarak yaratır.** Düzanlamsal düzlemde doğal anlamı ifade ederler. Yananlamsal düzlemde ise, ikincil, ideolojik anlamı iletirler. Burada ikincil anlamın mit olarak işlev görmesi, onun iletilmek istenen ideolojik anlamı doğallaştırması, masumlaştırıcı rol oynamasıdır. Ancak düzanlamın masum, yananlamın ideolojik olması fikri S/Z’de reddedilmiş bir düşüncedir. S/Z’de ‘düzanlam yananamların sonucusudur’ gibi bir düşünce oluşmuştur.”

Barthes (1990:23) miti analiz ederken üç boyutlu bir örüngüden bahseder: gösteren, gösterilen ve gösterge. Barthes’a göre mit semiyolojik sistemin ikincil düzenidir. İlk sistemdeki gösterge (sign), ikinci sistemin (mitin) göstereni (signifier) haline gelir. Barthes (1990:24) birincil semiyolojik düzene dilin objesi, ikincil düzene, yani mite meta-dil adını verir.

Dil	1. Gösteren (Signifier)	2. Gösterilen (Signified)	
	3. Gösterge (Sign) I. GÖSTEREN (Signifier)		II. GÖSTERİLEN (Signified)
Mit	III. GÖSTERGE (Sign)		

Şekil 1: Barthes’ın Mit Çözümlemesi

Kaynak: Barthes, 1973, s.124.

Şekilde de görüldüğü gibi birincil düzenin (dilsel düzenin) göstergesi, ikincil düzenin, yani mitin göstereni haline gelir. Barthes (1990:124-125) bu çözümlemeyi, onunla ilgili çalışmalarda çok sık tekrarlanan bir örnekle daha somut hale getirir:

“Şimdi berberdeyim ve bana Paris-Match’ın bir sayısını uzatıyorlar. Kapakta, Fransız üniforması giymiş genç bir zenci, gözleri yukarıda, muhtemelen üç renkli bayrağa dikili asker selamı veriyor. Resmin anlamı bu. Ancak bana neyi belirttiğini görüyorum: Fransa büyük bir

imparatorluktur, bütün oğulları, herhangi bir renk ayrımı olmaksızın onun bayrağı altında bağlılıkla hizmet ederler ve sözde sömürgecilik suçlayıcılarına, bu zencinin hizmetlerinden daha iyi bir yanıt olamaz. Burada tekrar büyük bir semiyolojik sistemle karşı karşıyayım: önceki sistemin bir göstereni var (bir zenci asker, Fransız bayrağını selamlıyor); bir gösterilen var (amaçlanmış bir Fransızlık ve askersellik karışımı); son olarak da gösteren aracılığı ile varlık kazanan gösterilen var.”

Barthes (1990:126) bu örnek için şu terminolojiyi tercih eder: dilsel sistemin ilk terimi, yani gösteren (signifier) olur. Fransız bayrağını selamlayan zenci asker düzanlamsal gösterendir, fotoğrafik imajı ise düzanlamsal gösterilendir. Her ikisi birden düzanlamsal göstergeyi (denotative sign) oluştururlar ve yananlamın göstereni (connotative signifier) olurlar. Diğer bir deyişle, dilsel gösterge yeni bir gösterene dönüşür ve sömürgecilik, milliyetçilik ve militarizm gibi ideolojik kavramlar gösterilenler olur (İnal, 1996:55; Silverman, 1983:29). “Barthes’a göre yananlam tarafından gösterilen ideolojidir. Barthes ideolojiyi daha pejoratif anlamıyla algılar, hakim sınıfın, burjuva sınıfının değerlerini genelleyen ve meşrulaştıran yanlış bilinç olarak. Barthes bu çalışmada özellikle küçük burjuva ideolojisinin nasıl meşrulaştırıldığını ve yeniden üretildiğini gösterir çeşitli örneklerle; geziler, deterjan reklamları, tiyatro oyunları, filmler...” (Aktaran, Coward ve Ellis, 1985:52).

Geniş halk kitlesine hitap eden Elle Dergisi’nde tanıtılan yemekler sonuçta toplumun çoğunluğu için rüyadan başka birşey değildir. Ancak bunlar gerçekmiş gibi sunulur. Barthes (1990:102) bu çarpıcı konuyu şöyle analiz eder:

“Elle Dergisi (gerçek bir mit gömüsü) bize hemen her hafta zengin bir biçimde hazırlanmış bir yemeğin güzel bir renkli fotoğrafını verir: üzerine kirazlar dizilmiş altın rengi keklik palazları, pembemsi ve mayonezli soğuk piliç yemekleri, kırmızı kabuklarla çevrili istakoz kebabları, dondurulmuş meyvalarla süslü elma tatlıları, çok renkli pastalar, vb... Bu mutfakta, egemen olan başlıca ulam örtülülüktür: yüzeyleri doldurma, yuvarlaklaştırma, yiyeceği salçaların, kremaların, şekerlemelerin, jölelerin düzgün çökeltisi altına saklama yolunda gözle görülür biçimde çaba harcanır... Ancak örtülülük herşeyden önce seçkin mutfağın önde gelen yönelimlerinden birini süslemeyi hazırlayıp destekler. Elle’nin saydam tabakaları ölçsüz süslemeler için bir fon oluşturur; oyulmuş mantarlar, kiraz noktacıkları, işlenmiş limon motifleri, yer mantarı soyuntuları...”

Barthes (1990:103) önce Elle Dergisi'ndeki mutfağı düzenlamıyla sergiler. Ancak daha sonra bunu yananlamıyla, küçük burjuva değerlerinin üretilmesi ve dolayısıyla yanlış bilinç oluşturma'nın gizlenmesi olarak okur:

“Bu süs mutfağı gerçekten de tümüyle mitsel bir ekonomiye dayanır. Yemeği şöyle tepeden bir bakışla, yalnız gözle de tüketilebilen, aynı zamanda hem yakın, hem erişilmez bir nesne biçiminde yakalayan Elle fotoğraflarının da gösterdiği gibi, açıkça bir düş mutfağı sözkonusudur. Sözcüğün tam anlamıyla, büyümlü bir gösterme mutfağıdır, hele bu derginin düşük gelirli çevrelerde çok okunduğu da anımsanınca. İki şey birbirini açıklar: Elle gerçekten bir halk kitlesine seslendiği için ekonomik bir mutfak öngörmemeye özen gösterir. Yalnızca burjuvalardan oluşan okur kitlesinin geniş bir satın alma gücü bulunan Express'e bakarsanız, onun mutfağı büyümlü değil, gerçektir; Elle düş ürünü keklük tarifeleri verir, Express'se Nice salatasının tarifini. Elle okurunun payına yalnızca masal düşer, Express okuruna ise, bunları yapabileceği kesin olduğuna göre, gerçek yemekler.”

Burada Barthes'ın ilk söylemi düzenlamsaldır. İkincide ortaya konan ise, yananlamdır; ideolojidir. Barthes'ın yananlamı mit olarak adlandırmasının nedeni ise; mitin iletilmek istenen ideolojik anlamı doğallaştırması, masumlaştırıcı rol oynamasıdır. “Mit bu durumda yananlamda ideolojik iletiyi saklayarak ve düzenlamda ise aktüel iletiyi kullanarak burjuva sınıfının iletilerini doğallaştırır” (Nöth, 1990:376). Barthes (1973:158)'a göre mitin görevi tarihi doğallaştırmaktır. Tarihsel olgular mit ile doğal olarak gösterilir. Burjuva toplumunda mit depolitize olmuş konuşmadır. “Tarih-doğa ilişkisini kurarken mit ekonomik davranır; insan etkinliklerinin karmaşıklığını çözer, onlara basit bir öz verir. Bu yolla mit toplumsal statükonun korunmasına hizmet eder. Bu bağlamda da mit istatistiksel olarak sağdadır.” (Barthes, 1993:162).

Fiske, Barthes'ın mitlere yüklediği tarihi doğallaştırma işlevinin aslında mitlerin belirli bir tarihsel dönemde egemen olmayı başarmış toplumsal sınıfın ürünü oldukları gerçeğine işaret ettiğini söyler. Mitlerin yaydıkları anlamlar bu tarihi beraberlerinde taşırlar, ancak mit olarak işleyebilmeleri için yaydıkları anlamların tarihsel ya da toplumsal değil, doğal olduğunu vurgulamaları gerekmektedir. Mitler kendi kökenlerini ve dolayısıyla siyasal ve toplumsal boyutlarını gizlemlerle ya da gizlerler.

Fiske (1996:121) Barthes'ın, mitlerin dinamizmi düşüncesinden hareketle, reklamcılarının ve medya üreticilerinin, meslek sahibi kadın, yalnız yaşayan anne ve

yeni duyarlı erkeklere uyum sağlamak için geliştirilmesi gereken yeni toplumsal cinsiyet mitlerini kullanmalarının kaçınılmaz olduğunu öne sürer.

Barthes'ın, Balzac'ın Sarrazine adlı öyküsünü incelediği *S/Z (1970)* adlı çalışmasında postyapısalcılığın izleri görülür. Bu çalışmasında Barthes her metnin okunmasını bir üretim etkinliği olarak görür. Sarrazine, Barthes tarafından yorumlanarak yeniden kurulmuştur *S/Z*'de. Rıfat (1990:118)'a göre Barthes metnin çokanlamlılığını yakalamak için, okuma etkinliğini kendi kültürel birikimine başvurarak sürdürür. Barthes bu çalışmada ayrıca “okurcul” (readerly) metinler ve “yazarsıl” (writerly) metinler ayrımını yapar. Okurcul metinler; daha pasif alınılan; metnin anlamının okur tarafından olduğu gibi kabul edildiği, görece kapalı metinlerdir. Yazarsıl metinler ise; okurun metni tekrardan yazdığı, metne katıldığı ve anlamı oluşturduğu metinlerdir (Aktaran Fiske, 1990:103).

S/Z'de düzanlam, yananamların sonuncusu olarak tanımlanır:

“Düzanlam ilk anlam değildir, fakat ilk anlam gibi davranır; bu yanılsama sonucunda düzanlam nihai olarak sadece yananamların sonuncusuur (okumayı temellendirir ve kapatır gibi görünen yananamlar), metnin, dolayısıyla dilin yapısına, yapı olarak dile döndüğünü varsaydığı en üstün mit.” (Barthes, 1970:9; Aktaran Coward ve Ellis, 1985:99).

Düzanlamın, yananamların sonuncusu olarak algılanması anlayışı Mitler'de olmayan yeni bir anlayıştır. Buradan hareketle, düzanlamın verili olmayıp izleyici tarafından oluşturulduğu söylenebilir. Bu noktada Barthes postyapısalcılığa yaklaşır. Silverman (1983) ve Nöth (1990)'e göre Mitler'de sorunlu olup, *S/Z*'de çözülen konu; yananlamın ideolojik, düzanlamın ise masum olarak düşünülmesidir.

SONUÇ

İngiliz Kültürel Çalışmaları medya metinlerini ideolojik yeniden üretimin gerçekleştiği ve aynı zamanda ideolojik mücadelenin verildiği bir alan olarak görmektedir. Medya metinleri, Hall'un da altını çizdiği gibi hakim ideolojiyi yeniden üretecek şekilde kodlansalar dahi, tartışmalı ve karşıt olarak da okunabilirler. Çünkü anlamın metinlerin kullanımı ya da tüketimi sürecindeki üretim, eklemleme (articulation) ile oluştuğu savunulmaktadır. Özetle, izleyici medya metinlerini edilgen bir şekilde okumaz, kendi “çoklu okumalarını” yapabilir.

Medya metinlerinin ideolojik/hegemonik mücadelenin yapıldığı alan olarak görülmesi fikri **Volosinov**'a dayanarak ileri sürülmüştür. Çünkü Volosinov'a göre

ideoloji, “anlamın maddi kaydı olan gösterge aracılığıyla oluşur ve metinler çok aksanıdır; farklı kişilerce, farklı bağlamlarda, farklı politikalarla eklemenebilir”.

Yine medya metinlerinin hegemonik mücadelenin verildiği bir alan olarak görülmesi fikri, **Gramsci**'den hareketle geliştirilmiştir. Gramsci'de “sınıf temelli” olarak analiz edilen hegemonya kavramı, İngiliz Kültürel Çalışmaları ile ırk, etnik köken, cinsiyet, zevk, anlam gibi olgular üzerinde verilen güç mücadelesi olarak genişletilmiştir. Gramsci'nin sosyalist strateji için geliştirdiği “karşı hegemonya” ve “direnc” kavramları, İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda metinler üzerinde mücadele verilmesi ve “çoklu okuma” olgularının kavramsallaştırılmasını sağlamıştır.

Althusser'den alınan, göstergelerin içsel dinamikleri üzerine yoğunlaşılması ve ideolojinin, üretim ilişkilerini ve insanların yaşadıkları dünyaya dair ilişkilerini “yeniden üretmek” üzere işlev görmesidir.

“İdeolojinin dil içinde kurulma biçimi ile ilgilenen” **Barthes**'dan alınan ise, Mitler çalışması ile yan anlamın ideolojik olarak incelenmesi, S/Z'de ise “yazarsıl (writerly) metin” kavramı ile metnin çok anlamlılığının vurgulanmasıdır. S/Z'de her metnin okunmasının bir üretim etkinliği olarak görülmesi ile “çoklu okumanın” temeli oluşmuştur.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın ideoloji kavramlaştırması ve medya metinlerinin ideolojik analizi ile Marksist gelenekte daha soyut ve sınıf temelli olarak kabul edilen ideoloji kavramı, daha somut ve kültür temelli bir anlayışa oturtulmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Anderson, P. (1988). **Gramsci, Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji.**

Çev: T. Günersel. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Barthes, R. (1973). **Mythologies.** London: Paladin.

----- (1990). **Çağdaş Söylenler.** Çev: Tahsin Yücel. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Bobbio, N. ve J. Texier (1982). **Gramsci ve Sivil Toplum.** Çev: A. İpek ve K. Somer. Ankara: Savaş Yayınları.

Bumin, K. (1981). **Sivil Toplum ve Devlet: Kuramlar, Deneyler, Arayışlar.** İstanbul: Ağaoğlu Yayınları.

- Coward R. ve J. Ellis (1985). **Dil ve Maddecilik: Semiyolojideki Gelişmeler ve Özne Teorisi**. Çev: E. Tarım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cunningham, S. (1993). "Cultural Studies from the Viewpoint of Cultural Policy". Ed: G. Turner. **Nation, Culture, Text**. London: Routledge. 126-140.
- Davidson, M. (1992). **The Consumerist Manifesto-Advertising in Postmodern Times**. London: Routledge.
- Eaglaton, T. (1996). **İdeoloji**. Çev: M. Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fiske, J. (1996). **İletişim Çalışmalarına Giriş**. Çev: S. İrvan. Ankara: Ark Yayınevi.
- (1990). **Understanding Populer Culture**. London: Unwin Hyman.
- Geras, N. (1985). "Althusser'in Marksizm Anlayışı: Bir Değerlendirme". Der: K. Saybaşılı. **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları. 303-349.
- Grossberg, L. (1996). "History, Politics and Postmodernism-Stuart Hall and Cultural Studies". Ed: D. Morley & C. Kuan-Hsing. **Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies**. London: Rautledge. 151-173.
- Hall, S. (1980). "Encoding / Decoding". **Culture, Media and Language: Working Papers in Cultural Studies 1972-79**. London: Hutchinson. 128-138.
- (1988). "The Rediscovery of 'Ideolog': Return of Repressed in Media Studies". Ed: M. Gurevitch, T. Bennett & J. Curran. **Culture, Society and the Media**. London: Sage. 56-90.
- (1994). "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki." Der: Mehmet Küçük. **Medya, İktidar, İdeoloji**. Ankara: Ark Yayınevi. 169-195.
- İnal, M.A. (1996). **Haberi Okumak**. İstanbul: Temuçin Yayınları.
- Kellner, D. (1995). **Media Culture, Cultural Studies: Identity and Politics Between the Modern and the Postmodern**. London: Routledge.

- Larrain, J. (1994). **Ideology and Cultural Identity, Modernity and the Third World Presence**. London: Polity Press.
- Millner, A. (1994). **Contemporary Cultural Theory: An Introduction**. London: VCL Press.
- Nöth, W. (1990). **Handbook of Semiotics**. New York: The Association of American University Press.
- Portelli, H. (1982). **Gramsci ve Tarihsel Blok**. Çev: K. Somer. Ankara: Savaş Yayınları.
- Rıfat, M. (1990). **Dilbilim ve Göstergibilimin Çağdaş Kuramları**. İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Saybaşıllı, K. (1985). **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sholle, D. (1994). "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar / Bilgiye". Der: M. Küçük. **Medya, İktidar, İdeoloji**. Ankara: Ark Yayınevi. 211-240
- Silverman, K. (1983). **The Subject of Semiotics**. Oxford: Oxford University Press.
- Storey, J. (1996). **What is Cultural Studies A Reader**. London: Arnold.
- Ungar, S. & B. McGraw. (1989). **Signs in Culture, Roland Barthes Today**. Iowa City: Iowa Press.
- Volosinov, V.N. (1973). **Marxism and the Philosophy of Language**. Çev: L. Matejka & I.R. Titunik. New York: Seminar Press.
- Weedon, C., A. Tolson & F. Mott (1992). "Introduction to Language Studies at the Centre". Ed: Hall vd.. **Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies 1972-79**. London: Routledge. 177-185.
- Woollacatt, J. (1988). "Messages and Meanings". Ed: M. Gurevitch vd. **Culture, Society and the Media**. London: Routledge. 91-111.